

Ovaj projekt finansiran je od strane Evropske unije

ARISE – Akcija za smanjenje nejednakosti u obrazovanju

Prikaz praktičnih politika: Bosna i Hercegovina

Siromaštvo u Bosni u Hercegovini značajno je rasprostranjeno među starijima, ženama, mladima i djecom. Na rubu siromaštva živi 23% stanovništva, dok je više od pola u opasnosti od istog.¹

Siromaštvo je povezano s ranjivim društvenim grupama, kao što su osobe s invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, žrtve rodno zasnovanog nasilja, ljudi koji žive u ruralnim i udaljenim područjima, samohranim porodicama, domaćinstva koje predvode žene, ljudi niskog nivoa obrazovanja. Stopa siromaštva među djecom (31%) znatno je veća u odnosu na populaciju općenito (23%).²

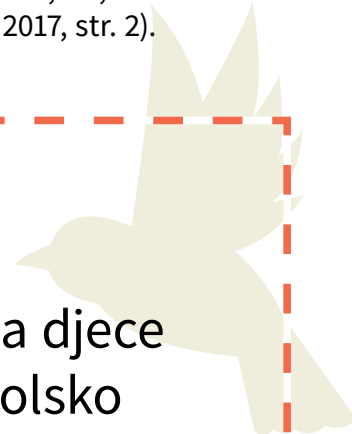

Slika 1. Stopa siromaštva među djecom u odnosu na stopu siromaštva općenito.

Nakon što je okvirni zakon na državnom nivou 2007. godine uveo obavezno predškolsko obrazovanje godinu dana prije polaska u osnovnu školu, povećao se upis djece u predškolske ustanove, naročito starije djece, iako je i dalje nizak (Ministarstvo civilnih poslova BiH, 2017, str. 3). Dostupne procjene sugeriraju da stopa upisa djece u predškolsko obrazovanje u BiH, dobi od 3 godine i starija, iznosi samo 14,9%, za razliku od stope u EU 93,9% (Çağatay, 2017, str. 2).

Stopa upisa djece u predškolsko obrazovanje u BiH, dobi od 3 godine i stariji, iznosi samo 14,9%, za razliku od EU gdje je 93,9%

Slika 2. Stopa upisa djece u predškolske ustanove u BiH i EU.

- 1 Papić, Ž., Fetagić, M (2019), Towards the European Union-Key Social Inclusion Issues in B&H
- 2 Multiple Indicator Cluster survey (MICS 2011-12) data; Extended Household Budget survey, 2011; Initiative for Better and Humane Inclusion, Report on Poverty in Bosnia and Herzegovina, IBHI, 2013; World Bank data; UNICEF Bosnia and Herzegovina, Report on the Situation of Roma Children and Families in Bosnia and Herzegovina, 2013

U BiH, iako je ostvareno gotovo univerzalno osnovno školovanje, procenat neupisane djece i dalje se povećava te se procjenjuje da je sada dostigao 4% od ukupnog broja djece koja se trebaju upisati u školu. Posebne probleme u sticanju odgovarajućeg obrazovanja imaju djeca s poteškoćama u razvoju i onesposobljenjima. Isto to važi, ali iz različitih razloga, i za mnoge etničke manjine. Skoro 32% onih koji završe osnovnu školu (uzrast od 6 do 15 godina), ne nastavlja sa srednjom školom. Osim toga, ovaj broj skriva značajan disparitet između učenika iz siromašnih i bogatijih domaćinstava. 43% iz prve i 23% iz druge grupe učenika ne nastavljaju sa srednjim obrazovanjem. Ovaj raskorak još je izraženiji u visokom obrazovanju, gdje samo 9,3% učenika iz siromašnih porodica pohađa fakultet, dok je procenat učenika iz bogatih porodica tri puta veći (27,3%). Zbog niskog stepena obrazovanja, siromaštvo se zadržava iz generacije u generaciju. Iznenađujućih 31,5% učenika koji završe osnovnu školu ne nastavljaju pohađati srednju školu. Razlog za ovo su siromaštvo i slab uspjeh. Stopa upisa u škole u BiH komparativno je visoka i iznosi 94% školskih obveznika (mladih i djece). Ipak, ova stopa nije dovoljno visoka za jednu modernu, evropsku zemlju koja ima ambicije pridružiti se Evropskoj uniji.³

Izveštaj Programa za međunarodno ocjenjivanje učenika (PISA) za 2018. pokazao je da 15-godišnji studenti u BiH u prosjeku zaostaju oko tri školske godine za svojim vršnjacima u zemljama OECD-a. Socio-ekonomski status pokazuje da je u BiH odstupanje u čitanju 7% (prosjeak OECD-a: 12%). Prosječna razlika u čitanju između naprednih učenika koji su u povoljnijem položaju i učenika koji nisu je 58 bodova, dok je u zemljama OECD-a 89. Međutim, 13% učenika koji su u nepovoljnom položaju su akademski rezilijentni (prosjeak OECD-a: 11%).⁴

23%

studenta iz bogatih domaćinstava ne nastavlja srednjoškolsko obrazovanje

43%

studenta iz siromašnih domaćinstava ne nastavlja srednjoškolsko obrazovanje

samo

9.3%

studenta iz siromašnih porodica pohađa fakultet

27.3%

studenta iz bogatih porodica pohađa fakultet (što je tri puta više od siromašnih)

Slika 3. Nesklad između učenika iz siromašnijih i bogatijih domaćinstava o pitanju nastavka školovanja za djecu s poteškoćama u razvoju i onesposobljenjima te etničke manjine

- 1 Petnaestogodišnji učenici u BiH u prosjeku zaostaju oko tri školske godine za svojim vršnjacima u zemljama OECD-a.
- 2 Socio-ekonomski status pokazuje da je u Bosni i Hercegovini odstupanje u čitanju 7% (prosjeak OECD-a: 12%).
- 3 Prosječna razlika u čitanju između naprednih učenika koji su u povoljnijem položaju i učenika koji nisu iznosi 58 bodova, dok je u zemljama OECD-a 89.
- 4 Međutim, 13% učenika koji su u nepovoljnom položaju su akademski rezilijentni (prosjeak OECD-a: 11%)

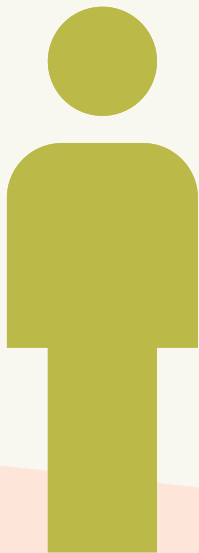
Slika 4. Rezultati PISA istraživanja.

3 Izvor: Nepohađanje i napuštanje obrazovanja studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu, UNDP 2011

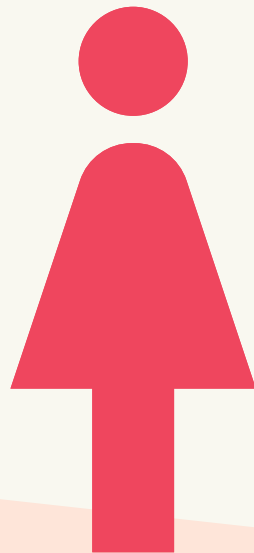
4 <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?plotter=h5&primaryCountry=BIH&threshold=5&topic=PI>

Mladi koji nisu u radnom odnosu ne obrazuju se niti se usavršavaju (NEET), što je još jedan od pokazatelja koji obuhvata mlade od 15 do 24 godine. U BiH 21,7% žena u dobi od 15 do 24 godine nije upisano ni u školu, na neki vid obuke niti je zaposleno, dok je 20,8% muškaraca u dobi od 15 do 24 godine također bez nastavka školovanja, bez obuke ili nekog zaposlenja.⁵

U Bosni i Hercegovini, **20.8%** muškaraca starosti od 15 do 24 godine također se ne obrazuje, ne usavršava niti je zaposleno.

U Bosni i Hercegovini, **21.7%** žena starosti od 15 do 24 godine se ne obrazuje, ne usavršava niti je zaposleno.

Slika 5: Procentualni prikaz nezaposlenih mladih (od 14 do 24 godine) koji se ne obrazuju i ne usavršavaju.

⁵ International Labour Organization, ILOSTAT database. Data retrieved in September 20, 2020. Available at: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.NEET.MA.ZS?locations=BA&most_recent_year_desc=true

Prema članu 44. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, nadležna tijela za socijalnu zaštitu dužna su sufinansirati ili u potpunosti financirati troškove predškolskog odgoja i obrazovanja za sljedeće grupe: djecu bez roditeljskog staranja; djecu s posebnim potrebama; djecu osoba s invaliditetom; djecu civilnih žrtava rata; djecu samohranih roditelja; djecu korisnika socijalne zaštite; i djecu redovnih studenata. U praksi, Bosna i Hercegovina nema systemske niti djelotvorne mjere kada je u pitanju predškolsko obrazovanje.

Osim besplatnih udžbenika i prijevoza, koji je dostupan samo određenom broju učenika, i to ne u svim dijelovima BiH (izuzetak je Brčko distrikt koji osigurava da svi učenici u osnovnoj školi dobijaju besplatne udžbenike i prevoz), dok neke općine pružaju male mjesečne stipendije, uglavnom srednjoškolcima i studentima. Finansijska pomoć koja se daje djeci da završe osnovno obrazovanje uglavnom se određuje prema socio-ekonomskom stanju porodice ili statusu nacionalne manjine, osim u Brčko distriktu gdje svi učenici dobijaju besplatne knjige i prijevoz. Nije konkretno navedeno kakva se finansijska pomoć pruža djeci da završe osnovno obrazovanje, no dostatnost i pokrivenost dječijih novčanih primanja napredovala je u entitetu Republika Srpska (RS), dok je Zakon o finansijskoj pomoći porodicama s djecom u entitetu Federacija BiH odobren tek u februaru 2020.

Nema dostupnih podataka o postotku korisnika besplatnog obroka, udžbenika i besplatnog prijevoza niti podataka o postotku korisnika stipendija niti postupka odabira za iste.

Glavni problemi obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Visoka stopa siromaštva: Među učenicima u BiH većina varijacija u postignućima objašnjava se socio-ekonomskim statusom učenika. Unutar bilo koje škole siromašniji učenici pokazuju slabija postignuća i prekidaju svoje školovanje prije nego bogatiji učenici. Škole s najslabijim učenicima imaju najveću potrebu za ozbiljnim vidovima podrške, ali nemaju dovoljno kapaciteta da same u tome uspiju. Imajući to na umu, ne iznenađuje što okruženje nekih škola ostaje i dalje u siromaštvu.

Neučinkovito planiranje budžeta i nedovoljna sredstva: Budžet za kapitalne mjere, poput nabavke besplatnih udžbenika, nije uključen u opći budžet namijenjen za obrazovanje, već se dodjeljuje iz državnog budžeta (kapitalna ulaganja), a u nekim slučajevima od Ministarstva prometa ili iz budžeta entiteta FBiH i entiteta RS. Udžbenici se obično dodjeljuju učenicima osnovnih škola, uglavnom od 1. do 4. razreda, pa čak i tada samo određenom postotku djece iz porodica s niskim prihodima ili porodicama s troje i više djece itd. Osim toga, ministarstva često nemaju relevantne niti ažurne informacije potrebne za učinkovito planiranje budžeta, tako da značajnom broju učenika koji putuju nije osiguran besplatan prijevoz, a odobrena sredstva su nedostatna.

Nedostatak kapaciteta u predškolskim ustanovama: Nedavne procjene Agencije za statistiku BiH pokazuju da je oko 24.918 djece do 6. godine starosti bilo upisano u 332 javne i privatne predškolske ustanove tokom školske 2016/17. godine, a ostatak od 2.816 djece nije mogao bit upisan zbog manjka kapaciteta, dakle zbog nedovoljnog broja institucija. (Agencija za statistiku BiH, 2018, str. 3).

Nepostojanje državnog sistema ocjenjivanja učenika: Ne postoje mehanizmi za sistemsko mjerenje ili praćenje kvalitete obrazovnih ulaganja, rezultata ili ishoda niti se podaci uzimaju kao povratna informacija u proces donošenja politika. Osim toga, BiH nema državni sistem za mjerenje učeničkih postignuća, te neredovno učestvuje u međunarodnom procjenjivanju učenika⁶. Također, ne postoji sistem praćenja/vrednovanja pravednosti u obrazovanju na školskom nivou.

6 Review of Efficiency of Services in Pre-University Education, Bosnia and Herzegovina, WB 2019
<http://documents1.worldbank.org/curated/en/719981571233699712/pdf/Bosnia-and-Herzegovina-Review-of-Efficiency-of-Services-in-Pre-University-Education-Phase-I-Stocktaking.pdf>

Primjer politike koja obećava

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju usvojen 2007. godine prvi put predviđa besplatno obavezno predškolsko obrazovanje, godinu dana prije polaska u školu (član 16). Imajući na umu izuzetno slab odziv djece sa slabim SES-om u predškolske ustanove, ovaj zakon omogućava prevladavanje, barem u manjoj mjeri, razlika u pogledu prilika za stjecanje potrebnih kompetencija kada je riječ o djeci iz ruralnih i urbanih područja, te djeci visokog i niskog SES-a. Provedba ovog zakona bila je vrlo spora, ali s nedavnim pozitivnim trendom u pogledu upisa djece uzrasta od pet godina u obavezni pripremni predškolski program, stopa upisa se povećala s 31% u 2011/2012. na 54% u 2016/2017. godini i na procijenjenih 78% u 2018/ 2019. godini.⁷

Kao što je prethodno spomenuto, nadležna tijela za socijalnu zaštitu dužna su sufinansirati ili u potpunosti financirati troškove predškolskog odgoja za sljedeće grupe djece: djecu bez roditeljske zaštite, djecu s posebnim potrebama, djecu osoba s invaliditetom, djecu civilnih žrtava rata, djecu samohranih roditelja, djecu korisnika socijalne zaštite i djecu redovnih studenata.¹

Preporuke

Potrebni su sistemski mehanizmi u mjerenju i praćenju kvalitete obrazovanja i podataka kako bi se obrazovanje i uspjeh učenika unaprijedili. Također, potrebni su sistemski pristupi ili zakonska rješenja kako bi se olakšalo uključivanje svih grupa djece nižeg SES-a u škole.

Službeni i formalni kanali komunikacije između škola, zdravstvenih i socijalnih službi spriječili bi neke poteškoće i izgradili bližu saradnju kako bi te usluge uvijek bile dostupne učenicima i kako bi se osigurala potrebna podrška određenom djetetu ili djeci na nivou zdravstvene ili socijalne zaštite.

Na kraju, da bi se smanjile nejednakosti u obrazovanju, potrebne su sljedeće mjere: razviti model participativnog akcijskog planiranja zasnovanog na pravima na lokalnom i kantonalnom nivou, uspostaviti multidisciplinarnе timove za koordinaciju i nadzor na lokalnim nivoima, lokalizirati smjernice za provedbu koje su u najboljem interesu djeteta, razviti i/ili poboljšati programsko planiranje usmjereno na dijete na lokalnom nivou te razviti smjernice javno-privatnog partnerstva.

7 UNICEF BiH estimate for school year 2018/2019